

16

*Diana Pietruch-Reizes**, *Jerzy Reizes-Dzieduszycki***

Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej

Uniwersytet Śląski, Katowice

**PERSPEKTYWY ZASTOSOWANIA NAUCZANIA NA ODLEGŁOŚĆ
W ZAKRESIE BIBLIOTEKOWNAWSTWA I INFORMACJI
NAUKOWEJ NA PRZYKŁADZIE UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO
[FUTURE OF DISTANCE EDUCATION IN LIBRARY AND
INFORMATION SCIENCE: EXAMPLE OF UNIVERSITY OF SILESIA]**

Abstrakt: Omówiono wybrane zagadnienia nauczania na odległość w kontekście trendów rozwojowych nauki i edukacji, technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz wyzwań społeczeństwa informacyjnego. Zaprezentowano modele kształcenia na odległość. Na tym tle zwrócono uwagę na możliwości wykorzystania narzędzi *distance learning* w akademickim kształceniu bibliotekarzy i pracowników informacji naukowej w Polsce. Zasygnalizowano działania podjęte w tym zakresie w Uniwersytecie Śląskim.

Abstract: The authors discuss selected aspects of distance education in the context of modern trends in science and education, information and communication technology as well as challenges of information society. Against the background of distance education

* Dr DIANA PIETRUCH-REIZES, adiunkt w Zakładzie Bibliografii i Informacji Naukowej UŚ. Prezes Polskiego Towarzystwa Informacji Naukowej (od 2000), członek Forum ds. Społeczeństwa Informacyjnego KBN, redaktor naczelny czasopisma *Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej*. Autorka książki *Rozwój środków przekazu informacji o prawie* (1992) oraz redaktor pracy zbiorowej *Forum integracyjne krajowych stowarzyszeń z zakresu informacji naukowej, bibliotekarstwa i dziedzin pokrewnych* (2000), współredaktor *Społeczeństwo informacyjne w perspektywie nowego tysiąclecia* (2000) oraz *Informacja – Wiedza – Gospodarka* (2001). Adres elektr.: pietruch@homer.fil.us.edu.pl

** Dr JERZY REIZES-DZIEDUSZYCKI, adiunkt w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego, Zakład Bibliografii i Informacji Naukowej. Prowadzi badania nad książkami, czasopismami i bibliotekami Lwowa w dobie autonomii galicyjskiej. Zajmuje się problematyką życia literackiego w Polsce. Opublikował książkę *Instytucje życia literackiego Warszawy wobec powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku w latach 1919–1921*. Realizuje badania dotyczące wykorzystania nowoczesnych technologii w edukacji bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Adres elektr.: pietruch@homer.fil.us.edu.pl

models, the authors present possible application of distance learning in training and education of Polish librarians and information professionals. They also mention some efforts that are being done in this field in the University of Silesia.

KONTEKST

Nowe technologie bardzo wyraźnie wpłynęły na edukację i procesy innowacyjne w obszarze bibliotekoznawstwa i informacji naukowej w Polsce. Dylematy wdrażania i wykorzystywania w kształceniu bibliotekarzy i specjalistów informacji naukowej nowoczesnej infrastruktury informatycznej, a także stosowania nauczania na odległość mogą mieć wymiar technologiczny (np. „ciągłość eksploatacji” związana z koniecznością „wyboru konkretnych standardów funkcjonowania mediów i ich elementów”), ekonomiczny, prawny, psychologiczny (zachowania informacyjne studentów – „zdalnych” uczestników procesu dydaktycznego). Zagadnienia te stały się przedmiotem badań autorów tego artykułu. Koncentrują się one wokół problematyki nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz rozwoju globalnej infrastruktury informacyjnej i ich wpływu na współczesne bibliotekarstwo i informację naukową, na kształtowanie nowej tożsamości zawodowej wynikającej z wyzwań, zadań zawodowych stawianych przez społeczeństwo informacyjne, zwłaszcza w obszarze zarządzania informacją i zasobami wiedzy, mniej w zakresie zarządzania zbiorami dokumentów i placówkami informacji. Badania zmierzają do identyfikacji różnych rodzajów ról pełnionych przez profesjonalistów informacji.

Dyskusje nad modelem kształcenia bibliotekoznawców i specjalistów informacji naukowej na poziomie wyższym w Polsce – prowadzone szczególnie intensywnie w latach dziewięćdziesiątych w związku z rozwojem środowiska elektronicznych systemów i napływem do Polski najnowocześniejszej technologii informatycznej, sprzętu i oprogramowania – pozwoliły wzbogacić, uzupełnić i uatrakcyjnić tradycyjny model kształcenia (ukierunkowany głównie na powielanie stereotypów, niestymulujący do działań twórczych, model preferujący stosowanie starych metod i sposobów w rozwiązywaniu zupełnie nowych problemów) o nowe wzory przepływu informacji w oparciu o media telematyczne [Goban-Klas 1999, s. 77].

WYZWANIA SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO

Unia Europejska podjęła wiele inicjatyw związanych z działaniami państw „15” w kierunku budowy konkurencyjnej, dynamicznej i opartej na wiedzy gospodarki. Przyjęta przez Komisję Europejską w grudniu 1999 r. inicjatywa „e-Europa – społeczeństwo informacyjne dla wszystkich” (eEurope – an Information Society for All) prezentuje krajom Unii trzy cele strategiczne: wprowadzenie obywateli Europy, szkół, przedsiębiorstw i administracji publicznej w epokę cywilizacji informacyjnej; wspieranie rozwoju i poszerzanie zastosowań technologii informacyjnych w komunikacji (ICT); umacnianie spójności ekonomicznej i społecznej w kontekście ICT [e-Europa. Cz. II]. Szczyt Unii Europejskiej w Lizbonie, obradujący w dniach 23–24 marca

2000 r. pod hasłem *Zatrudnienie, reforma gospodarcza i spójność socjalna – ku Europie innowacji i wiedzy*, przyniósł nową strategię, według której zasadniczym celem UE mają być działania w kierunku stworzenia dynamicznej opartej na wiedzy gospodarki, promującej najlepsze praktyki w zakresie wykorzystania nowych technologii, tworzenie społeczeństwa otwartego i produktywnego. Przyjęcie planu działań „e-Europa 2002. Społeczeństwo Informacyjne dla wszystkich” (eEurope 2002. Information Society for All) przygotowanego przez Radę Unii Europejskiej i Komisję Europejską na Szczycie Rady Europejskiej w Feira (19–20 czerwca 2000 r.) stanowiło ważny krok na drodze realizacji inicjatywy *e-Europa*. Dla Polski istotne znaczenie miała konferencja w Warszawie 11–12 maja 2000 r. obradująca pod hasłem „Społeczeństwo informacyjne – przyspieszenie integracji europejskiej (Information Society. Accelerating European Integration)”. W ten sposób państwa kandydujące do Unii Europejskiej włączyły się do działań przewidzianych inicjatywą *e-Europa*. Przedstawiona przez Komisję Europejską inicjatywa *e-Learning* „dąży do zmobilizowania środowisk związanych z nauczaniem i kulturą, a także podmiotów gospodarczych i społecznych, w celu przyspieszenia ewolucji systemów nauczania i szkolenia zawodowego w Europie w kierunku społeczeństwa wiedzy” [e-Europa 2000, s. 82]. Inicjatywa proponuje cztery główne kierunki działania zmierzające do stworzenia społeczeństwa wiedzy [e-Europa 2000, s. 86–87]: 1) tworzenie infrastruktury, która umożliwi „podłączenie i polepszenie dostępu do sieci cyfrowych różnych ośrodków edukacyjnych i szkoleniowych”; 2) kształcenie na wszystkich poziomach, w tym położenie nacisku na „charakter pedagogiczny wymaganych umiejętności i aspekty związane z rozwojem i wykorzystaniem nowych technologii w nauce”; technologia wpływa na organizację i metody, strukturę i treści programów edukacyjnych i szkoleniowych i w tym kontekście inicjatywa *e-Learning* zwraca uwagę na „przejrzystość nowatorskich modeli edukacji”, rozwijanie umiejętności korzystania z nowych technologii; w zakresie szkolenia ustawicznego rozwijanie systemu polegającego na „przemiennym wykorzystywaniu faz nauki samodzielnej z fazami pracy w grupie za pośrednictwem sieci”; 3) rozwój wysokiej jakości usług i treści multimedialnych dla środowiska edukacyjnego i konieczność przyjęcia „kryteriów jakości, trybu oceny i uznania przez uniwersytet lub profesję treści i proponowanych poziomów szkolenia / nauczania”; rozwój usług związanych z doradztwem zawodowym; 4) rozwój ośrodków zdobywania wiedzy i ich obecności w sieci, w tym między innymi transformacja ośrodków nauczania i szkolenia w wielofunkcyjne i dostępne dla wszystkich ośrodki zdobywania wiedzy, budowa w ramach uniwersytetów i szkół „wirtualnych płaszczyzn” dla nauczania i uczenia się.

WYKORZYSTANIE NARZĘDZI *DISTANCE LEARNING* W AKADEMICKIM KSZTAŁCENIU Z ZAKRESU BIBLIOTEKOWNAWSTWA I INFORMACJI NAUKOWEJ W POLSCE

W latach dziewięćdziesiątych akademickie ośrodki edukacji w zakresie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej w Polsce rozpoczęły transformację studiów w kierunku dostosowania ich programów do standardów europejskich. Analiza pro-

gramów nauczania pod kątem udziału nowych technologii informatycznych i komunikacyjnych pokazuje, że wszystkie ośrodki wprowadziły do treści programowych w węższym bądź szerszym zakresie zagadnienia technologii informacyjnych, oferując nowoczesne programy kształcenia profesjonalistów w zakresie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, wychodząc tym samym naprzeciw zaleceniom UNESCO, IFLA, EUCLID w odniesieniu do modernizacji struktury studiów z zakresu informacji naukowej [Pindlowa 1995]. Dostosowanie programów do wymagań powstającej cywilizacji informacyjnej ma na celu wykształcenie człowieka – „profesjonalisty informacji” zdolnego do funkcjonowania w środowisku „wielofunkcyjnej pracy informacyjnej” [Wormell 1998], wyposażonego w umiejętności kreowania informacji i wiedzy oraz posiadającego zdolności do ich wykorzystania, przygotowanego do stosowania nowoczesnych technik informacyjnych i multimedialnych. Odpowiednio wyposażone pracownie komputerowe zabezpieczają prowadzenie między innymi laboratoriów z automatyzacji bibliotek, projektowania baz danych, zautomatyzowanych systemów informacyjno-wyszukiwawczych czy dostępu do światowych sieci informacyjnych. Według standardów akredytacji kierunku bibliotekoznawstwo i informacja naukowo-techniczna programy kształcenia powinny odwzorowywać specyfikę studiów BIN, polegającą na zastosowaniu nowych technologii, która wpływa na „pomyślną” realizację kierunku studiów BIN, uzależniając ją od wysokiej jakości infrastruktury, służącej do połączenia z sieciami zewnętrznymi, a także składającej się na sieci lokalne lub Intranety. Osiągnięcia zagranicznych placówek kształcenia bibliotekarzy i pracowników informacji naukowej w zakresie edukacji na odległość powinny zmobilizować środowiska związane z kształceniem bibliotekoznawców i specjalistów informacji naukowej w Polsce w celu przyspieszenia wykorzystania zaawansowanych technologii komputerowych i telekomunikacyjnych w procesach *distance learning*. Uwzględniając zalecenia dokumentu programowego e-Polska – Strategia rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce na lata 2001–2006, a także inicjatywy e-Learning, tego typu przedsięwzięcia nie powinny mieć charakteru incydentalnego, lecz stać się stałym elementem programu nauczania. Wspomniana wyżej mobilizacja powinna pójść w następujących kierunkach:

- Wykorzystania doświadczeń Instytutu INiB Uniwersytetu Jagiellońskiego i Instytutu INiSB Uniwersytetu Warszawskiego w zakresie nauczania na odległość i wzmocnienia współpracy między akademickimi ośrodkami kształcenia w dziedzinie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej.
- Rozwoju krajowej sieci na rzecz innowacji i wymiany informacji w dziedzinie technologii informatycznych i telekomunikacyjnych.
- Utworzenia sieci szkoleniowej dla ekspertów w dziedzinie wykorzystania nowych technologii w edukacji bibliotekarzy i pracowników informacji naukowej, dysponujących zdolnościami przewidywania teraźniejszych i przyszłych potrzeb w edukacji dla pracy w społeczeństwie opartym na wiedzy.
- Utworzenia w sieci witryny poświęconej nauczaniu na odległość w bibliotekoznawstwie i informacji naukowej w celu wymiany doświadczeń między instytucjami prowadzącymi edukację w tym obszarze, zwiększenia dostępu do materiałów

edukacyjnych, między innymi opracowanych w ramach programów europejskich Leonardo da Vinci i Socrates (rozwijanie mobilności wirtualnej).

Otwarte formy kształcenia oraz zastosowanie nowoczesnych technologii informacyjnych i komunikacyjnych (ICT) w edukacji z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej spełniają ważną rolę w zwiększaniu dostępu do kształcenia, przygotowującego do pełnienia zawodowych ról i funkcji w gospodarce opartej na informacji. Akademickie ośrodki bibliotekoznawstwa i informacji naukowej mogą uczestniczyć w Akcji MINERWA, będącej kontynuacją dotychczasowych działań promujących kształcenie otwarte i na odległość [Program Sokrates]. Można starać się o dofinansowanie projektów współpracy międzynarodowej, których celem będzie na przykład opracowanie optymalnych strategii dydaktycznych umożliwiających rozwój i stosowanie nowoczesnych technologii ICT w edukacji bibliotekarzy i specjalistów informacji.

EDUKACJA NA ODLEGŁOŚĆ W UNIWERSYTECIE ŚLĄSKIM (PLANY)

Wdrożenie kształcenia na odległość w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego musi uwzględniać działania w tym obszarze macierzystej uczelni. Konsorcjum złożone z pięciu państwowych uczelni wyższych: Uniwersytetu Śląskiego, Politechniki Śląskiej, Akademii Ekonomicznej, Akademii Medycznej oraz Akademii Sztuk Pięknych przygotowuje projekt celowy do KBN dotyczący opracowania i wdrożenia testowego systemu zdalnej edukacji w zakresie szkolnictwa wyższego w województwie śląskim, nawiązujący do projektu E-Study Europe. Jego celem jest rozwinięcie oferty edukacyjnej dla absolwentów szkół średnich oraz osób czynnych zawodowo w śląskiej aglomeracji. Projekt zakłada opracowanie metodologii badań i analiz proponowanych rozwiązań i narzędzi oraz efektywności wdrożeń, także opracowanie metodyki systemu kształcenia nauczycieli i studentów, które mogłyby zostać wykorzystane jako rozwiązania modelowe. Przewiduje się zatrudnienie specjalistów, przede wszystkim informatyków, do konstrukcji i obsługi portali edukacyjnych (serwerów edukacyjnych), przeprowadzania wideokonferencji oraz odpowiedzialnych za techniczne aspekty konstruowania multimedialnych programów edukacyjnych na CD-ROM-ach. Działania nauczycieli akademickich będą skoncentrowane jedynie na problemach metodycznych i opracowaniu treści programów edukacyjnych, wykładów, ćwiczeń i seminariów, a także na określeniu celów przekazów medialnych i kształtowaniu kompetencji odbiorców.

Projekt przewiduje powstanie rozproszonych (po jednym na każdym z zainteresowanych wydziałów) studiów wideokonferencyjnych zdalnego nauczania (wypożyczonych między innymi w system kamer cyfrowych ze zdalnie sterowanym pozycjonowaniem dla interakcji i wideokonferencji oraz mikrofon, konsolę operatorską do sterowania dźwiękiem, oświetleniem, obrazem, terminal prezentacyjny, urządzenie kodujące obraz i dźwięk, sprzęt prezentacyjny, serwer studyjny i inne) oraz sale audytoryjne zdalnego kształcenia (w zainteresowanych wydziałach i filiach Uniwersytetu), także odpowiednio wyposażone.

Realizacja kształcenia na odległość odbywać się będzie etapami, których kolejność uwarunkowana jest postępowaniem prac przewidzianych w ogólnopolskim programie PIONIER.

I ETAP: Wprowadzenie Intranetu w Uniwersytecie Śląskim (m.in. ujednolicenie sieci intranetowej Uniwersytetu, integracja sieci lokalnych, aby stworzyć heterogeniczne środowisko systemów operacyjnych; przygotowanie na wybranych wydziałach w pełni wyposażonych studiów zdalnego nauczania i sal zdalnego nauczania i przeprowadzenie testowych, synchronicznych (wysyłanych w czasie rzeczywistym do innych laboratoriów i terminali studenckich) wykładów dla studentów studiów stacjonarnych i doktorantów z przedmiotów obowiązujących na każdym uniwersyteckim kierunku kształcenia metodą wideokonferencji, np. z podstaw informatyki, filozofii, metodologii nauk; opracowanie multimedialnych materiałów dydaktycznych z wybranych przedmiotów, ćwiczeń, warsztatów i laboratoriów na CD-ROM-ach.

II ETAP: Prowadzenie w systemie zdalnym wybranej formy studiów na określonym kierunku studiów (rozpoczęcie uzależnione od utworzenia zaawansowanej struktury sieciowej w Polsce w ramach programu PIONIER, wyposażenia centrów MAN w serwery komunikacyjne oraz zbudowania sal audytoryjnych w ośrodkach terenowych zlokalizowanych w wybranych gminach).

III ETAP: Powołanie minimum jednego kierunku studiów realizowanego w trybie zdalnego kształcenia (m.in. przygotowanie koncepcji wirtualnego dziekanatu; utworzenie serwera usług bibliotek cyfrowych).

IV ETAP: Prowadzenie studiów doktoranckich, międzywydziałowych studiów MISH i MISMAT oraz wybranych studiów podyplomowych i zaocznych w trybie telematycznym z uwzględnieniem zasady edukacji i szkolenia przez całe życie.

WYKORZYSTANE ŹRÓDŁA I OPRACOWANIA

- e-Europa Społeczeństwo informacyjne. Materiały analityczne 1993–2000 [2000]. *Monitor Integracji Europejskiej* nr 35 Wydanie specjalne. Cz. II.
- Goban-Klas, T. (1999). Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Pietruch-Reizes, D.; J. Reizes-Dzieduszycki (1996). Nowoczesne technologie informacyjne w kształceniu bibliotekarzy i pracowników informacji naukowej. W: Kształcenie bibliotekarzy dla przyszłości. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich Jachranka k. Warszawy, 22–24 października 1995. Warszawa: SBP, s. 164–170.
- Pietruch-Reizes D.; J. Reizes-Dzieduszycki (1994). Kształcenie bibliotekoznawców i informologów na Uniwersytecie Śląskim. W: „Komputery w bibliotekach – Polska '94. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich Chorzów 10–12.06. 1994”. Warszawa: SBP, s. 202–205.
- Pindłowa, W. (1995). Zalecenia UNESCO, IFLA, EUCLID dotyczące kształcenia specjalistów z informacji naukowej w Europie Wschodniej i krajach CEI w ramach Generalnego Programu Informacji Naukowej (PGI), *Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej* nr 1, s. 39–41.
- Program Sokrates – Minerva [<http://www.socrates.org.pl/minerva/>], 18.03.2002.
- Wormell, I. (1998). Współcześni pracownicy informacji: problem identyfikacji i integracji. W: Kocójowa, M. red. Światowa strategia edukacji bibliotekarzy i specjalistów informacji naukowej. Kraków: Wydaw. UJ, s. 35–41.